

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Studiów Edukacyjnych

** Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Nauk Społecznych

JAKUB ADAMCZEWSKI*, MONIKA OBREBSKA**

ORCID: 0000-0002-0152-3159, ORCID: 0000-0003-0457-5402

jaka.adamczewski@gmail.com, obrebska@amu.edu.pl

*Sisu – emocja kulturowa, schemat poznawczy
czy słowo klucz do tożsamości Finów?*

Sisu – Cultural Emotion, Cognitive Script or Word Key to the Identity of the Finns?

STRESZCZENIE

Celem artykułu było zbadanie związku pomiędzy językiem ojczystym a poczuciem narodowej tożsamości na przykładzie fińskiego słowa *sisu*. Jest ono rozumiane w tej pracy jako skrypt poznawczy, zawierający zarówno zbiór cech, emocji, jak i potencjalnych zachowań, a także jako swoiste słowo klucz, umożliwiające zrozumienie kultury Finów. W przeprowadzonym badaniu własnym wzięło udział 140 Finów posługujących się językiem fińskim i szwedzkim. Badanych dobrano parami i porównano ich wyniki przy zastosowaniu własnego kwestionariusza dotyczącego identyfikacji z *sisu*, Skali Wytrzymałości z Kwestionariusza Temperamentu FCZKT B. Zawadzkiego i J. Strelaua, Skali Skłonności do Ryzyka z Kwestionariusza IVE H.J. Eysencka i S.B.G. Eysenck oraz Skali Uogólnionej Własnej Skuteczności GSES R. Schwarzera i M. Jerusalema. Pomimo niepotwierdzenia zakładanych hipotez uzyskane wyniki skłaniają do refleksji i dalszych badań w tym obszarze.

Słowa kluczowe: *sisu*; wytrzymałość; poczucie własnej skuteczności; skłonność do ryzyka; tożsamość językowa

WPROWADZENIE

Zdaniem wielu badaczy (Tryggvason 2002; Matsumoto, Juang 2007) kultura narodowa i język są ze sobą ściśle powiązane. Z jednej strony kultura wpływa na strukturę i funkcjonalne stosowanie języka, który może być postrzegany jako wytwór czy przejaw kultury, z drugiej zaś język kształtuje i utrwała wartości kul-

turowe, oddziałując na nie na zasadzie sprzężenia zwrotnego. Ta dwukierunkowość zależności między kulturą a językiem sugeruje, że żadnej kultury nie można w pełni zrozumieć, jeśli się nie pozna jej języka. Ze względu na to, że język wpływa na nasz sposób myślenia i spostrzegania świata, analiza jego struktury i leksykonu ma istotne implikacje dla zgłębienia różnic kulturowych i rozumienia narodowej tożsamości jego użytkowników. Zauważył to już E. Sapir (1978, s. 162), który podkreślił, że język jest „symbolicznym przewodnikiem po kulturze”, a słownictwo to „czuły wskaźnik kultury”.

Przedstawiciele różnych kultur w różny sposób porządkują otaczający ich świat – przynajmniej w języku, za pomocą którego go opisują. Z ciekawą sytuacją mamy do czynienia w krajach, których mieszkańcy posługują się wieloma językami. Takim krajem jest m.in. Finlandia, nazywana przez niektórych „krajem dwóch języków” z uwagi na narodowy dualizm kulturowy i językowy (Beijar, Ekberg, Eriksson, Tandefelt 1997). Zgodnie z Konstytucją Republiki Fińskiej języki fiński i szwedzki są obowiązujące i dostępne we wszystkich instytucjach. Język szwedzki dominuje w następujących regionach: Uusimaa/Nyland (największa populacja ludności szwedzkojęzycznej), Turunmaa/Åboland oraz Pohjanmaa/Österbotten. Najbardziej charakterystycznym i unikatowym z tych obszarów jest Ostrobotnia ze stolicą w Vaasa, które jest piętnastym miastem pod względem liczby ludności w całym kraju. Z językiem szwedzkim mamy do czynienia w każdym zakątku tego regionu, ponieważ ponad połowa jego mieszkańców deklaruje go jako język ojczysty. Mieszkają i pracują tutaj osoby, które zupełnie nie znają języka fińskiego. Vaasa jest trzecim pod względem wielkości miastem, w którym prężnie rozwija się kultura Finów szwedzkojęzycznych. To tutaj odbywa się największa parada z okazji święta św. Łucji, *Vaasa Teater* wystawia największą liczbę sztuk, a wydarzenie określane jako *Pampas* trwa tydzień i jest poświęcone celebrowaniu życia studentckiego – w czasie jego celebrowania miasto zamienia się w szwedzkojęzyczną stolicę Finlandii, skupiając tysiące studentów z całego kraju oraz z Wysp Alandzkich (Lewis 2004; Chaker 2011).

Szwedzkojęzyczni obywatele Finlandii są nazywani Finami szwedzkojęzycznymi (*Swedish-speaking Finns*). Postrzegają oni siebie jako Finów, których językiem ojczystym jest język szwedzki (a raczej dialekt szwedzki). Finowie zarówno fińskojęzyczni, jak i szwedzkojęzyczni uważają więc siebie za prawdziwych Finów pomimo odmiennych języków, którymi się posługują. Mimo tych deklaracji, zgodnie z tezą o wzajemnych związkach języka ojczystego i kultury narodowej, wydawać się może, że to jednak Finowie fińskojęzyczni są bliżsi Finlandii – w sensie symbolicznym i tożsamościowym. Postanowiliśmy to sprawdzić, badając stopień identyfikacji z fińskim słowem *sisu* uważanym za klucz do zrozumienia tożsamości narodowej Finów. Inspiracją stały się dla nas prace A. Wierzbickiej (2015, s. 23), która dowodzi, że słowa mające specyficzne dla danej kultury znaczenia „są swego rodzaju narzędziami pojęciowymi, w których

zakodowane jest przeszłe doświadczenie społeczeństwa, odnoszące się zarówno do sfery działania, jak i charakterystycznego dla niego sposobu myślenia”. Kategorie pojęciowe języka ojczystego wpływają więc w dużym stopniu na to, z jakiej perspektywy będziemy patrzeć na świat i nasze życie. Na tej podstawie założyliśmy, że Finowie fińskojęzyczni będą przypisywać większe znaczenie fińskiemu słowu *sisu* i bardziej będą się z tym pojęciem identyfikować niż Finowie szwedzkojęzyczni. Tożsamość narodowa budowana jest w znacznej mierze przez język – idea „fińskości”, odzwierciedlona w słowie *sisu*, będzie więc bliższa Finom, dla których fiński jest językiem, którym posługują się na co dzień.

SPOSOBY KONCEPTUALIZACJI POJĘCIA *SISU*

Według słowników języka fińskiego *sisu* pochodzi od słowa *sisä*, które tłumaczone jest jako „coś wewnątrz” (Lewis 2004). Nie ma ono odpowiednika w języku polskim, rozumiane jest najczęściej jako zespół cech narodowych Finów, takich jak: wytrzymałość, upór, siła woli, hart ducha, ale również odwaga, duma i determinacja w dążeniu do określonego celu pomimo przeciwności losu lub barier fizycznych (Moles 2011). Definicję *sisu* można odnaleźć w każdym przewodniku turystycznym, broszurach informacyjnych o Finlandii oraz we wszelkich poradnikach poświęconych fińskiej kulturze i historii. I. Bowie w pracy *Simple Suomi* utworzył nawet własną dowcipną definicję:

Sisu znajduje się w samym sercu duszy fińskiej, pomaga wytrwać w trudnych chwilach, takich jak klęska żywiołowa, wstrząsy społeczne, wojna, głód, śmierć, rozwód, nastoletnie dzieci, hałaśliwi sąsiedzi lub brak piwa w sobotnią noc. Jest to połączenie determinacji, poczucia bezpieczeństwa, determinacji, uporczywości, duchowej wytrzymałości, wiary w siebie; jest to fińska osobowość narodowa podsumowana tylko jednym czteroliterowym słowem¹. (Bowie 2013, s. 64)

W przeciwieństwie do popularnych publikacji literatury naukowej na temat *sisu* jest bardzo mało. W oparciu o dostępne pozycje można skonceptualizować to pojęcie jako kulturowe słowo klucz, kulturową emocję lub poznawczy schemat tożsamościowy Finów.

¹ „*Sisu* is at the very core of the Finnish soul, it helps them to persevere in times of general hardship that may include natural disaster, social upheaval, war, famine, death, divorce, teenage children, noisy neighbours or running out of beer on Saturday night. It is a combination of resolve, reilence, determination, stubbornness, inner toughness, self-belief and sheer bloody mindedness; it is the Finnish national character summed up in just one four-letter word”.

1. *Sisu* jako kulturowe słowo klucz

Według Wierzbickiej (2015) każda kultura posiada słowa będące swoistymi „kodami dostępu” do zrozumienia jej istoty. „Słowa kluczowe” danej kultury to słowa, które są dla niej w jakiś szczególny sposób ważne i które mogą o niej wiele powiedzieć. Określają – jak zauważa J. Baudrillard (2008, s. 7) – „niemal inicjacyjny sposób wnikania do wnętrza rzeczy bez konieczności sporządzania ich opisu”, będąc „swoistymi centrami, wokół których organizują się poszczególne zjawiska kulturowe” (Wierzbicka 2015, s. 43). Studiując takie „centra”, można dotrzeć do jakiejś ogólniejszej zasady, która nadaje strukturę i spójność określonej sferze kultury, można też próbować opisać istotę narodowej tożsamości i kulturowej identyfikacji. Trafnie ujął to Baudrillard (2008, s. 8), podkreślając, że „słowa klucze pozwalają nie tylko uchwycić rzeczy w ich konkretności, ale także umiejscowić je w otwartej i panoramicznej perspektywie”.

Wierzbicka w książce *Słowa klucze* wyróżniła szereg kryteriów kwalifikujących dane słowo do zbioru słów kluczowych dla danej kultury. Po pierwsze, słowo to musi być powszechnie używane, szczególnie w takich dziedzinach, jak sfera emocji czy sądy moralne. Po drugie, musi stanowić centrum całego „gniazda” frazeologicznego, wywołując ciągi skojarzeń i semantycznych odniesień. Po trzecie, powinno występować „w przysłowiach, powiedzeniach, popularnych piosenkach, w tytułach książek itp.” (Wierzbicka 2015, s. 43) – to kryterium dotyczy więc kulturowej popularności danego słowa.

Czy fińskie słowo *sisu* spełnia powyższe kryteria? Z pewnością jest słowem często używanym, pozytywnie nacechowanym oraz odnosi się do cech i emocji. Poza tym odzwierciedla określony sposób myślenia, styl życia i trudną historię narodu fińskiego, który od dawna boryka się z kompleksem małego państwa u boku mocarstwa, jakim jest Rosja. „Czuję się *sisu*” oznacza dla Finów „czuję się silny, dumny i niepokonany”. Znaczenie tego słowa jest przekazywane z pokolenia na pokolenie w rodzinnych historiach, podaniach i legendach. Współcześnie *sisu* utożsamia się również z fińskimi mitami – mitem wyczynów sportowych i mitem wojen, mających wspólną płaszczyznę w postaci wytrwałości i determinacji w działaniu (Pankalla, Grońska-Turunen 2010).

Sisu to pojęcie niezwykle popularne, o bogatych związkach frazeologicznych. W internecie i lokalnych księgarniach można znaleźć wiele publikacji, poradników obyczajowych, kieszonkowych encyklopedii i pamiątek, które najczęściej w formie zabawnej odnoszą się właśnie do tego słowa. Ponadto jest ono wykorzystywane do promowania fińskich wyrobów poprzez skojarzenie ich z trwałością, wytrzymałością i skutecznością. I tak możemy znaleźć pastylki o nazwie *sisu* lub zaopatrzyć się w samochód ciężarowy o takiej nazwie. Na helsińskim lotnisku natomiast można spróbować „burgera *sisu*”, któremu inne nie dorównują ani zawar-

tością, ani rozmiarem. Z kolei w Szwecji jeden z kanałów radiowych nadających w języku fińskim nazywa się Sisu Radio.

Sisu jako mieszanka wytrwałości, niezależności i determinacji, by osiągnąć cel, jest wartością niezwykle docenianą u fińskich sportowców. P. Nurmi, wybitny fiński biegacz długodystansowy, był dla Finów prawdziwym uosobieniem *sisu*. Do dziś Finowie nazywają go „Latającym Finem”, a jego niezwykle styl biegania, prędkość i twardy charakter stawiane są za wzór społeczeństwu. Skoczek narciarski J. Ahonen, który stanął na podium zawodów narciarskich ponad 100 razy, w jednym z wywiadów wyznał, że uwielbia ścigać się w zawodach samochodowych, ponieważ daje mu to poczucie ryzyka i niebezpieczeństwa, które są dla niego nieodłączną częścią *sisu*. To samo uczucie sprawia, że Finowie decydują się na zimowe pływanie w przerębli, spływ rzeką z piciem piwa oraz zawody w łowieniu ryb latem, siedząc na kawałku styropianu, który dryfuje po jeziorze. To właśnie *sisu* pozwala Finom przezwyciężyć lęk i słabości, a determinacja, żeby wygrać, daje możliwość osiągnięcia celu (Chaker 2011).

Sisu jest również charakterystycznym elementem fińskiego kina, najczęściej jedną z cech lub emocji przeżywanych przez głównego bohatera. Szczególnie wyraziste pod tym względem są filmy o charakterze historycznym lub traktujące o wielkim kryzysie gospodarczym z początku lat 90. XX w. Jako przykład można podać popularny w Finlandii film *Sampo* (1959), którego fabuła oparta jest na narodowej epopei *Kalewala*. Opowiada on o mieszkańcu krainy Kalewala – rzemieślniku Ilmarinen, który potrafi stworzyć magiczny młynek Sampo. Przedmiot ten może dać nieskończoną ilość zboża, soli i złota temu, kto go posiada. Jednakże w dalekiej krainie zwanej Pohjola mieszka stara wiedźma, która pragnie wejść w jego posiadanie. Wysła swój płaszcz, by porwał córkę rzemieślnika, którą więzi do momentu, aż jej ojciec nie wykuje dla niej młynka. To właśnie Ilmarinen oraz Lemminkäinen (ukochany córki Ilmarinena) są ucieleśnieniami *sisu*. Ojciec wraz z ukochanym Annikki podejmują ryzyko i pełni wiary we własną skuteczność decydują się na wyprawę do Pohjoli. Kiedy udaje im się wykonać podstępne zadania wiedźmy, opuszczają krainę wraz z całą i zdrową Annikką. Lemminkäinen, który jednak nie potrafi pogodzić się z faktem utraty Sampo, testując swą wytrzymałość, płynie przez morze, by go odzyskać. Udaje mu się to, lecz wiatry wiedźmy sprawiają, że młynek ginie w morzu. Uratowany fragment zostaje wykorzystany przez rzemieślnika do wykonania nowego Sampo. Czarownica porwa słońce z krainy Kalewali, a jej mieszkańcy decydują się na ostateczną bitwę. Lemminkäinen pokonuje wiedźmę i uwalnia swym mieczem słońce, które wraca na niebo i daje szczęście i spokój mieszkańcom Kalewali.

Do fińskiego eposu *Kalewala* odwołują się także A. Pankalla i J. Grońska-Turunen, objaśniając na jego przykładzie znaczenie pojęcia *sisu* dla zrozumienia fińskiej emocjonalności. Na podstawie dokonanej mitoanalizy definiują *sisu* jako emocję kulturową „wzbudzaną przez samą jednostkę, gdy pojawia się wewnątrz-

ne lub zewnętrzne ograniczenie” (Pankalla, Grońska-Turunen 2010, s. 50). *Sisu* staje się wówczas siłą motywującą do poradzenia sobie z nim i zrealizowania postawionego przed sobą celu lub ważnego zadania.

2. *Sisu* jako emocja kulturowa

Ujęcie *sisu* jako emocji kulturowej może wydawać się zaskakujące, gdyż najczęściej jest ono klasyfikowane jako zbiór cech, właściwość woli lub działania bądź cecha systemu motywacji (Pankalla, Grońska-Turunen 2010). Co istotne, współczesne modele emocji coraz częściej wykraczają poza definicyjne ramy jednostkowych stanów mentalnych, podkreślając rolę mechanizmów społecznych i kulturowych dla generowania i regulowania procesów afektywnych. Emocje są ujmowane przez wielu autorów (por. Gross, Barrett 2011) jako rodzaj skryptu społecznego, aktywowanego pod wpływem czynników kulturowych i modelującego zachowanie jednostki. Uważa się, że kultura w znacznym stopniu kształtuje nasze emocje, które nie mają charakteru uniwersalnego w takim stopniu, jak to się powszechnie przyjmuje. Zdaniem D. Matsumoto i L. Juang (2007) koncepcja uniwersalności ogranicza się tylko do niewielkiej grupy emocji, którym odpowiadają niepowtarzalne wyrazy mimiczne. Natomiast badania odwołujące się do subiektywnych doświadczeń emocjonalnych oraz do leksykonów językowych wykorzystywanych do opisywania i przedstawiania tych doświadczeń wykazują już znaczny relatywizm kulturowy.

Potwierdzają to prace Wierzbickiej (2009), dla której język pełni podstawową funkcję w rozumieniu ludzkich emocji. Jej zdaniem pod konkretnymi nazwami emocji w poszczególnych językach kryją się pojęcia silnie nacechowane kulturowo, a ich pola semantyczne nie pokrywają się ze sobą. Na przykład analiza polskiej emocji *Jest mi przykro* w zestawieniu z jej angielskimi ekwiwalentami *It is painful to me* oraz *I am sorry, I feel bad* wykazała, iż porównywane wyrażenia nie mają identycznego znaczenia (Wierzbicka 2001). Nie oznacza to oczywiście, że Anglicy użytkownicy języka nie odczuwają tego samego, co Polacy, ale kultura powoduje, że inaczej to konceptualizują i przypisują danej emocji inne znaczenia. Zdaniem Wierzbickiej (2001) Polacy zdecydowanie nadużywają wyrażenia *Jest mi przykro*, używają go bowiem również w kontekstach neutralnych emocjonalnie, gdy wcale nie odczuwają przykrości. Może to mieć związek z tzw. polską „kulturą narzekania i związaną z nią normą negatywnego samopoczucia, której funkcją jest pozyskiwanie wsparcia społecznego (Wojciszke, Baryła 2005).

Kultury odmiennie porządkują świat emocji, różnią się pod względem znaczeń i nazw poszczególnych stanów emocjonalnych (Duszak, Pawlak 2003, 2005). Nadużywanie wyrażenia *Przykro mi* oznacza, iż rozpoznawanie tego stanu uczuciowego ma w polskiej kulturze i jej języku znaczenie, jakiego nie przypisuje się mu w kul-

turze amerykańskiej czy w języku angielskim. Podobnie jest z niemieckim słowem *Schadenfreude* („przyjemność, jaką czerpiemy z niepowodzeń innych”), japońskim *itoshii* („tęsknota za ukochaną osobą”) czy fińskim *sisu*.

Sisu jest konstruktem na tyle złożonym semantycznie, że rzeczywiście można je uznać za przykład emocji kulturowej, tak jak postulują Pankalla i Grońska-Turunen (2010). Finowie często używają wyrażenia *Czuję się sisu* na oznaczenie dumy z pokonania trudności, tak jak biegacz L. Viren, który wstał o własnych siłach po upadku podczas biegu, ustanawiając pomimo tego rekord świata podczas Letnich Igrzysk Olimpijskich w Monachium w 1972 r. Finowie, którzy do dzisiaj wspominają ten „fiński cud”, uważają, że Viren to niewątpliwie „człowiek-*sisu*”, gdyż udało mu się przemienić katastrofę w sytuację pełną chwały.

Co więcej, *sisu* bywa rozumiane też jako wewnętrzna siła, odwaga, upór i skłonność do ryzyka (Pankalla, Grońska-Turunen 2010, s. 30). Są to cechy, które wykraczają poza klasyczne rozumienie emocji. Dlatego wydaje się, że mimo wszystko konstruktem najbardziej pojemnym, mieszczącym w sobie wszystkie aspekty *sisu*, będzie konstrukt zwany schematem poznawczym.

3. *Sisu* jako schemat poznawczy

Schemat poznawczy to moduł systemu poznawczego służący do budowania percepcyjnych i pamięciowych reprezentacji danej klasy obiektów (Gawda 2011). Zawiera on uogólnioną i wyabstrahowaną z konkretnych wydarzeń wiedzę o świecie (Wojciszke 2013). Istnieje duże podobieństwo pomiędzy schematem i pojęciem – mają one strukturę hierarchiczną i służą nadrzędnej kategoryzacji świata (Sternberg 2001). Podobnie jak w przypadku pojęć uniwersalną zasadą budowy schematów jest prototypowość, zgodnie z którą rdzeniem znaczeniowym schematu jest egzemplarz najbardziej typowy, najlepiej spełniający schemat i w tym sensie idealny. Prototyp pozwala rozpoznawać obiekty, wnioskować o ich jeszcze niezobserwowanych cechach oraz uzupełniać nimi spostrzeżenia i pamięć zdarzeń. Zasada prototypowości cechuje wszystkie schematy, które stosownie do rodzaju reprezentowanych w nich obiektów można podzielić na trzy kategorie: schematy osób, skrypty (schematy wydarzeń) i schematy cech (Wojciszke 2013).

Prototypowy schemat poznawczy zawiera więc naszą wiedzę na temat innych ludzi i ich cech (często w postaci uproszczonej i stereotypowej) oraz scenariusze wydarzeń, w których uczestniczyliśmy lub które obserwowaliśmy. B. Gawda (2011) i A. Jasielska (2013) zauważają, że schematy są też poznawczą reprezentacją doświadczanych emocji, które mogą być zapisywane w umyśle człowieka na podobnych zasadach, jak obiekty świata zewnętrznego. Zapis emocji w postaci schematu daje jednostce środki kontroli nad emocjami, umożliwia ich zrozumienie i poznawczą rekonstrukcję.

Schematy poznawcze są mocno uwarunkowane kulturowo. Ludzie pochodzący z tej samej kultury zwykle podzielają podobne schematy do tego stopnia, że przestają je w ogóle dostrzegać. Socjalizacja może być rozumiana jako proces nabywania struktur umysłowych charakterystycznych dla danej społeczności. Dopiero zetknięcie się z osobami z innej kultury uświadamia nam posiadanie odmiennej wiedzy na temat rzeczywistości społecznej. W tym sensie kulturowo ukształtowane przekonania są częścią wiedzy potocznej, do której się odwołujemy, by porozumieć się z innymi uczestnikami danej kultury (Wojciszke 2013).

Wydaje się, iż fiński konstrukt pojęciowy *sisu* spełnia kryteria stawiane schematom poznawczym – jest on umysłową reprezentacją osób, wydarzeń, cech i emocji szczególnie istotnych dla Finów, będącą kulturowym kluczem do zrozumienia ich narodowej tożsamości. Można powiedzieć, iż konstrukt (schemat) *sisu* stanowi kwintesencję fińskości, ponieważ zawiera zestaw prototypowych reprezentacji składających się na obraz idealnego Fina: odważnego, wytrwałego, wytrzymałego, dobrze radzącego sobie w trudnych sytuacjach i dumnego ze swoich sukcesów. Obrazuje to tab. 1, w której uwzględniono opisane wcześniej cechy, emocje i wydarzenia.

Tab. 1. *Sisu* jako schemat poznawczy

Rodzaj reprezentowanych obiektów	Przykładowa zawartość
Osoby	Biegacz L. Viren
Wydarzenia	Ustanowienie rekordu świata pomimo upadku podczas biegu
Cechy	Wytrzymałość, upór, siła woli, hart ducha, poczucie własnej skuteczności, odwaga, determinacja w dążeniu do celu, skłonność do ryzyka
Emocje	Duma i satysfakcja z osiągnięcia celu pomimo przeciwności losu

Źródło: opracowanie własne.

Zestawienie zamieszczone w tab. 1 pokazuje, że fińskie słowo *sisu* może być rozumiane jako rodzaj kulturowego schematu poznawczego zawierającego wiedzę na temat prototypowych dla Finów osób, wydarzeń, cech i emocji. Schematy poznawcze wyrażane są w języku, który jest podstawowym środkiem umożliwiającym tworzenie reprezentacji (Gawda 2011; Jasielska 2013). Zakładamy więc, że Finowie fińskojęzyczni, wyrażający i reprezentujący swoją wiedzę o świecie i samych sobie w języku fińskim, będą częściej przywoływali w swoich doświadczeniach i autoidentyfikacjach fiński schemat poznawczy *sisu* niż Finowie posługujący się językiem szwedzkim jako językiem ojczystym.

PROBLEMATYKA BADANIA WŁASNEGO

Głównym problemem badawczym było zbadanie różnic w doświadczaniu *sisu* pomiędzy Finami fińskojęzycznymi oraz Finami szwedzkojęzycznymi mieszkającymi na terenie Finlandii. Zgodnie z teorią Wierzbickiej (2015) tożsamość narodowa budowana jest przez język i w nim jest odzwierciedlana. Dla Finów ich tożsamość reprezentowana jest w schemacie *sisu*. Założyliśmy, że Finowie fińskojęzyczni identyfikują się bardziej z *sisu* niż Finowie szwedzkojęzyczni ze względu na posługiwanie się językiem fińskim jako językiem ojczystym. Doświadczanie *sisu* zostało zoperacjonalizowane jako spostrzeganie własnej wytrzymałości, skłonność do podejmowania ryzyka oraz poczucie samoskuteczności.

1. Operacjonalizacja badanych zmiennych

Główną zmienną zależną był stopień identyfikacji z *sisu*, rozumianym jako spostrzeganie własnej wytrzymałości oraz skłonność do ryzyka i samoskuteczności, zmienną niezależną zaś był język ojczysty badanych Finów: fiński lub szwedzki. Do operacjonalizacji zmiennej zależnej zastosowano cztery narzędzia: Skalę Wytrzymałości z Kwestionariusza Temperamentu FCZKT B. Zawadzkiego i J. Strelaua, Skalę Skłonności do Ryzyka z Kwestionariusza IVE H.J. Eysencka i S.B.G. Eysenck, Skalę Uogólnionej Własnej Skuteczności GSES R. Schwarzera i M. Jerusalema oraz własny kwestionariusz dotyczący stopnia identyfikacji z *sisu*, który składał się z dwóch części: opisowej i kwestionariuszowej – część opisowa dotyczyła sytuacji, w których osobie badanej przydaje się *sisu*, kwestionariusz zaś zawierał osiem pytań dotyczących stopnia identyfikacji z *sisu*. Wszystkie metody zostały przetłumaczone na język fiński i szwedzki.

2. Procedura badawcza

Badanie przeprowadzono metodą online dla próby fińskojęzycznej i szwedzkojęzycznej w okresie od stycznia do kwietnia 2017 r. Dystrybucja kwestionariuszy odbywała się głównie przy pomocy portalu społecznościowego (Facebook) oraz poczty uniwersyteckiej Åbo Akademi University w Vaasa. Informacja o badaniu została wysłana i zamieszczona na kilku grupach społecznościowych, m.in. „Mieszkańcy Vaasa” oraz „Finowie i Finki”. Wpis zawierał prośbę o wzięcie udziału w badaniu, krótki opis badania oraz linki do dwóch wersji językowych kwestionariuszy online, znajdujących się na platformie Google. Udział w badaniu miał charakter dobrowolny i anonimowy, za uczestnictwo respondent otrzymywał jedynie miłe słowa i podziękowanie, które zamieszczono pod wpisem. Wiele osób zainteresowanych badaniem udostępniło je na swoich profilach. Badanie po-

przedziła informacja mówiąca o tym, że wypełnienie ankiety oznacza świadomy udział w badaniu, ale w każdej chwili można się z niego wycofać. Podany był też adres mailowy dla osób zainteresowanych wynikami.

3. Charakterystyka badanej grupy

W badaniu został zastosowany dobór parami w celu skontrolowania zmiennych demograficznych. Przebadano 70 Finów fińskojęzycznych oraz 70 Finów szwedzkojęzycznych. W badaniu wzięły udział w każdej grupie po 52 kobiety i 18 mężczyzn. Średnia wieku wyniosła 25 lat. Wszystkie osoby mieszkały na terenie Finlandii, większość pochodziła z miejscowości Vaasa oraz jej okolic.

4. Wyniki

Poniżej znajdują się wyniki statystycznej weryfikacji postawionych hipotez dotyczących różnic w spostrzeganiu własnej wytrzymałości, skłonności do ryzyka, samoskuteczności oraz stopnia identyfikacji ze schematem *sisu* pomiędzy Finami fińsko- i szwedzkojęzycznymi.

Zgodnie z założeniami teoretycznymi Finowie fińskojęzyczni uzyskali nieco wyższy wynik na skali spostrzegania własnej wytrzymałości ($M = 10,2$; $SD = 4,68$) w porównaniu z Finami szwedzkojęzycznymi ($M = 9,87$; $SD = 4,14$), nie okazał się on jednak istotny na poziomie statystycznym ($U = 2305$; $p = 0,27$). Średnia ocen skłonności do podejmowania ryzyka dla Finów szwedzkojęzycznych okazała się wyższa ($M = 8,21$; $SD = 3,34$) niż średnia ocen Finów fińskojęzycznych ($M = 7,91$; $SD = 3,48$), wynik w tym przypadku również nie był istotny statystycznie ($t(138) = 0,52$; $p > 0,05$). Średnie ocen w spostrzeganiu własnej samoskuteczności były zgodne z kierunkiem założonych hipotez teoretycznych: wyższe były dla Finów fińskojęzycznych ($M = 30,1$; $SD = 3,68$), a niższe dla Finów szwedzkojęzycznych ($M = 29,5$; $SD = 5,04$), lecz różnica była zbyt mała, by uzyskać istotność na poziomie statystycznym ($t(138) = 0,72$; $p > 0,05$).

W celu zbadania sposobu rozumienia konstruktów *sisu* przez Finów fińsko- i szwedzkojęzycznych dokonano analizy kluczowych słów, które weszły w skład definicji *sisu* oraz sytuacji, w których się ono przydaje Finom. Pięć najczęściej powtarzających się wyników uzyskanych w odpowiedzi na polecenia: „Opisz, czym według Ciebie jest *sisu*” oraz „Opisz, w jakich sytuacjach się ono Tobie przydaje”, zamieszczono w tab. 2.

Można zauważyć, że w obu grupach dominowało wyrażenie *Niepoddawanie się*. Finowie fińskojęzyczni cenią sobie bardziej wytrzymałość oraz poczucie własnej skuteczności niż Finowie szwedzkojęzyczni. Grupa szwedzkojęzyczna natomiast podała więcej określeń i częściej definiowała *sisu* jako więcej niż jedno słowo.

Tab. 2. Sposoby rozumienia *sisu* przez Finów fińsko- i szwedzkojęzycznych

Finowie fińskojęzyczni	Liczba osób	Finowie szwedzkojęzyczni	Liczba osób
<i>Periksiantamattomuus</i> / Niepoddawanie się	34	<i>Inte ge upp</i> / Niepoddawanie się	52
<i>Sinnikkyyys</i> * / Wytrzymałość	17	<i>Stark, inre styrka</i> / Wewnętrzna siła	40
<i>Tahdon lujuus</i> * / Własna skuteczność	16	<i>Envishet</i> / Upór	33
<i>Vastoinkäymisistä huolimatta</i> / Wbrew przeciwnościom	9	<i>Kämpa</i> / Waleczność	27
<i>Mennä eteenpäin, jaksaa</i> / Iść do przodu, do celu	8	<i>Uthållighet, Hårdhet</i> * / Wytrzymałość	27

* wyrazy definiujące badane zmienne, które zostały użyte w kwestionariuszu

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 3. Przykłady sytuacji kojarzonych z *sisu* dla Finów fińsko- i szwedzkojęzycznych

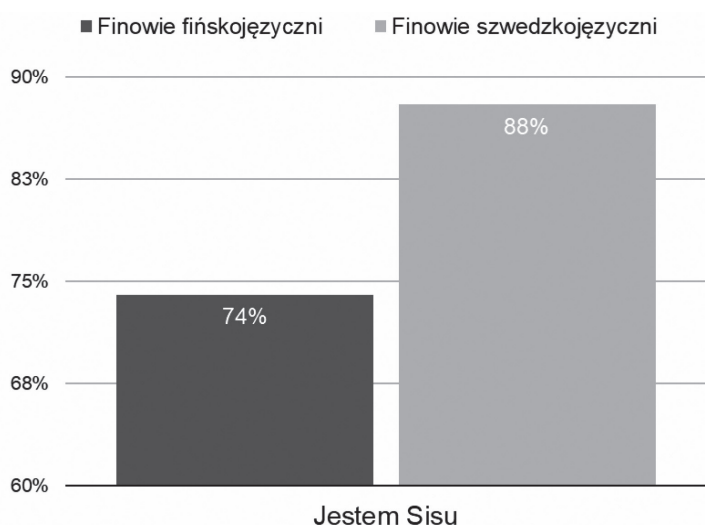
Finowie fińskojęzyczni	Liczba osób	Finowie szwedzkojęzyczni	Liczba osób
Trudności życia codziennego	30	W miejscu pracy	21
Uczelnia, szkoła, badania	20	Pracując lub będąc bezrobotnym	20
W pracy	14	W codziennym życiu	15
Podczas uprawiania sportu	8	W momencie zagrożenia	14
W sytuacjach rodzinnych	5	W sytuacjach z dziećmi	6

Źródło: opracowanie własne.

W tab. 3 zamieszczono odpowiedzi dotyczące sytuacji, w jakich badani Finowie wykorzystują *sisu*. Warto zauważyć, iż Finowie fińskojęzyczni przede wszystkim używają *sisu* w odniesieniu do trudności życia codziennego, a grupa szwedzkojęzyczna wykorzystuje je w miejscu pracy. Ostatnią znaczącą wypowiedzią dla obu grup były sytuacje rodzinne lub z dziećmi.

Zaskakujący okazał się wynik badania kwestionariuszowego badającego stopień identyfikacji z *sisu*. Badanie pokazało, że jedynie 74% Finów fińskojęzycznych czuje się *sisu*, podczas gdy grupa szwedzkojęzyczna, pomimo posługiwania się językiem szwedzkim, określa siebie jako *sisu* w 88% (rys. 1).

Na podstawie przytoczonych danych można stwierdzić różnice w identyfikacji z ideą *sisu* u Finów fińsko- i szwedzkojęzycznych. Zaskoczeniem jest fakt, że Finowie szwedzkojęzyczni identyfikują się z *sisu* bardziej niż Finowie posługujący się językiem fińskim.

Rys. 1. Wykres słupkowy dla pytania: Czy jestem *sisu*?

Źródło: opracowanie własne.

DYSKUSJA

Przeprowadzone badanie niestety nie potwierdziło założonych hipotez. Okazało się, że Finowie fińskojęzyczni nie różnią się od Finów szwedzkojęzycznych w spostrzeganiu własnej wytrzymałości, skłonności do ryzyka i samoskuteczności, które w obu grupach uzyskały wysokie wartości. Wytrzymałość i własną skuteczność wymieniano też w badaniu opisowym jako ważne składowe schematu *sisu*. Badani nie wskazali skłonności do ryzyka, którego nacechowanie emocjonalne nie jest jednoznaczne, w niektórych kontekstach ma bowiem walencję pozytywną (np. podejmowanie ryzyka zawodowego), a w innych – negatywną (np. niebezpieczna jazda samochodem). Schemat *sisu* w potocznym rozumieniu ma konotacje zdecydowanie pozytywne, stąd być może w opisach zabrakło jego negatywnego (czy ambiwalentnego) wymiaru.

Finowie szwedzkojęzyczni czuli się „bardziej *sisu*” niż Finowie fińskojęzyczni. Różnica wyniosła 14%, przy ogólnej wysokiej identyfikacji z *sisu* obu grup językowych, ale wynik skłania do refleksji. Być może posługiwanie się innym językiem niż fiński wiąże się z dyskryminacją lub subiektywnym poczuciem „gorszości” (zwłaszcza w miejscu pracy), a silna wewnętrzna identyfikacja z ideą „fińskości” w postaci schematu *sisu* wynika z potrzeby stania się „prawdziwym” Finem. Z drugiej strony może po prostu badane grupy były za małe i niereprezentatywne, w efekcie czego wyniki są niezgodne z hipotezami. Te wątpliwości pozostają na razie bez rozwiązania, zachęcają jednak do dalszych eksploracji i za-

razem badania ciekawego problemu dotyczącego związków języka z poczuciem narodowej tożsamości.

Na uzyskane wyniki można spojrzeć jeszcze z szerszej, bardziej optymistycznej perspektywy. Finowie po 100 latach od odzyskania niepodległości są już jednym spójnym narodem. Słowo *sisu*, pomimo pochodzenia fińskiego, stało się najprawdopodobniej uniwersalnym skrytem poznawczym dla obu grup językowych, a takie wartości, jak: wytrzymałość, skuteczność, odwaga (związana też z gotowością do podejmowania ryzyka), wiara we własne możliwości i sukcesy mimo różnych trudności, są cenione przez wszystkich Finów. Na uzyskane wyniki, wykazujące podobne autoidentyfikacje tożsamościowe Finów fińsko- i szwedzkojęzycznych, można zatem spojrzeć również jako na wyraz ich wspólnoty narodowej, bazującej na głębszych wartościach, niezależnych od języka i jego społecznego uzusu.

BIBLIOGRAFIA

- Baudrillard, J. (2008). *Słowa klucze*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Beijar, K., Ekberg, H., Eriksson, S., Tandefelt, M. (1997). *Life in Two Languages – the Finnish Experience*. Jyväskylä: Gummerus Printing.
- Bowie, I. (2013). *Simply Suomi*. Turenki: Kirjapaino Oy.
- Chaker, A. (2011). *The Finnish Miracle*. Hämeenlinna: Talentum Media Oy.
- Duszak, A., Pawlak, N. (2003). *Anatomia gniewu. Emocje negatywne w językach i kulturach świata*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Duszak, A., Pawlak, N. (2005). *Anatomia szczęścia. Emocje pozytywne w językach i kulturach świata*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Gawda, B. (2011). *Skrypty miłości, nienawiści i lęku u osób antyspołecznych*. Warszawa: Difin.
- Gross, J.J., Barrett, L.F. (2011). Emotion Generation and Emotion Regulation: One or Two Depends on Your Point of View. *Emotion Review*, 3(1), 8–16.
- DOI: <https://doi.org/10.1177/1754073910380974>**
- Jasielska, A. (2013). *Charakterystyka i konsekwencje potocznego rozumienia emocji*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Lewis, R. (2004). *Finland, Cultural Lone Wolf*. London: Intercultural Press.
- Matsumoto, D., Juang, L. (2007). *Psychologia międzykulturowa*. Gdańsk: GWP.
- Moles, T. (2011). *Xenophobe's Guide to the Finns*. London: Xenophobe's Guides.
- Pankalla, A., Grońska-Turunen, J. (2010). *Sisu – fińska emocja kulturowa i jej mitoanaliza w koncepcji R. Shwedera*. *Roczniki Psychologiczne*, 2, 29–53.
- Sampo (film)*, Pobrane z: [https://en.wikipedia.org/wiki/Sampo_\(film\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Sampo_(film)).
- Sapir, E. (1978). *Kultura, język, osobowość. Wybrane eseje*. Warszawa: PIW.
- Sternberg, R.J. (2001). *Psychologia poznawcza*. Warszawa: WSiP.
- Tryggvason, M. (2002). *Language – Mirror of Culture*. Göteborg: HLS Förlag.
- Wierzbińska, A. (2001). Culturally Salient Polish Emotion: *Przykro*. *International Journal of Group Tensions*, 30(1), 3–27.

- Wierzbicka, A. (2009). Language and metalanguage: Key issues in emotion research. *Emotion Review*, 1(1), 3–14.
- Wierzbicka, A. (2015). *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wojciszke, B. (2013). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wojciszke, B., Baryła, W. (2005). Kultura narzekania, czyli o psychicznych pułapkach ekspresji niezadowolenia. W: M. Drogosz (red.), *Jak Polacy przegrywają, jak Polacy wygrywają* (s. 35–68). Gdańsk: GWP.

SUMMARY

The aim of the article was to examine the relationship between the mother tongue and the sense of national identity on the example of the Finnish word *sisu*. *Sisu* is understood in this work as a cognitive script which consists of the set of psychological traits, and emotions as well as a key-word approach which helps to understand the Finnish culture. 140 Finnish citizens who speak Swedish and Finnish participated in the study. All participants were paired and their results were compared by using the following: a self-made questionnaire about the *sisu* identity, the Persistence Scale from B. Zawadzki and J. Strelau Temperament Questionnaire, H.J. Eysenck i S.B.G. Eysenck Questionnaire Risk Scale, The General Self-Efficacy Scale of R. Schwarzer and M. Jerusalem. Although the assumed hypothesis has not been entirely proven, the results still should encourage reflection and lead to further research in this area.

Keywords: *sisu*; persistence; self-efficacy; riskiness; language identity